

“Vad håller folk på med?”

En studie av Coronaviruset, självreglering och kulturella stereotyper

Fredrik Nilsson
Åbo akademi
E-post: jtf.nilsson@abo.fi

Lena Marander-Eklund
Åbo akademi
E-post: lena.marander-eklund@abo.fi

Abstract

In the spring of 2020, the novel Corona virus was about to change everyday life in Finland. On March 12, the government recommended that people, if possible, should avoid going to the office and instead work from home. Activities considered non-essential was restricted in order to reduce the spread of the virus. On March 16, a state of emergency was declared. The normal rhythm and order of everyday life became unpredictable and chaotic, empty shelves in grocery stores became headline news.

The aim is to investigate how the virus resulted in new practices, routines and narratives that to some extent re-established a sense of cultural and existential order. Inspired by Mary Douglas, we show how routines such as going to the grocery store, taking the bus or washing hands became re-organized and charged with new cultural meaning; the virus resulted in intense attention to bodily practices and thus self-regulation. Furthermore, we discuss how Othering became integral in a narrative strive to regain a sense of control.

The article is based on a questionnaire focusing on how Corona affected everyday life in Finland. It was published on March 12 and some 350 answers were received in just under a week. Most of the answers are dated March 15, i.e. the day before a state of emergency was declared.

Keywords:

- Corona
- virus
- questionnaire
- everyday life
- uncertainty

I butikerna är hyllorna tomma. Ärtsoppan var slut i förra veckan. Nu är också malet kött slut. Även brödhyllorna var tomma! Vad håller folk på med? Jag har inte hamstrat nånting. Epidemin har inte kommit till vår stad ännu! (112 K.f.1963).

Våren 2020 blev man i Finland, liksom i resten av världen, allt mer medveten om att Coronaviruset var på väg att förändra vardagen. I mars syntes de första signalerna om ett kommande undantagstillstånd. Regeringen rekommenderade den 12 mars att de som återvände från epidemiområden skulle stanna hemma från arbetet i två veckor och om möjligt skulle verksamheter övergå till distansarbete. Semesterresor skulle helst ställas in eller skjutas på framtiden. All verksamhet som ansågs icke-nödvändig, bland annat hobby- och fritidsverksamhet, skulle också begränsas i syfte att minska smittspridning. Några dagar senare, den 16 mars, meddelade regeringen att undantagstillstånd hade införts och beslut om att stänga skolor fattades; offentliga sammankomster begränsades till tio personer och; museer, restauranger och idrottsanläggningar, bland mycket annat, stängdes.

Som framgår av citatet ovan, hämtat från frågelistan *Coronaviruset i vardagen* utsänd av det Kulturvetenskapliga arkivet Cultura vid Åbo Akademi, väckte viruset starka känslor. Människor hade, för att knyta an till vad Doreen Massey (2005) kallar ”thrown-togetherness”, stött samman med en ny och obekant aktör. Begreppet beskriver en rumslig process där människors rörelseriktningar eller linjer löper samman och i detta möte kan något nytt spira. Mötet är emellertid oförutsägbart och kan omfatta en (tillfällig) känsla av oordning, vilket anas i den frustrerade frågan i citatet. I föreliggande artikel, som behandlar situationen i Finland våren 2020, tar vi avstamp i begreppet för att belysa hur mötet mellan människa och virus resulterade i en destabilisering av invanda rutiner samtidigt som nya vardagspraktiker etablerades i syfte att återskapa ordning. Dessa rutiner omfattade rumsliga rörelseriktningar, men också vardagliga mikropraktiker såsom handhygien samt, inte minst, hur man talade om andras (o)vanor. Syftet är att

förstå hur denna simultana destabilisering och återetablering av ordning genomströmmades av kulturellt meningsskapande. För att fördjupa analysen av detta meningsskapande knyter vi an till Mary Douglas antropologiska perspektiv på social ordning. I *Renhet och fara* (1997) påpekar Douglas att binära oppositioner formar människors sätt att klassificera omgivningen och hur de orienterar sig i vardagen. Vi tar fasta på idén om det binäras betydelse och med kaos-ordning som metodologisk utgångspunkt studerar vi de vardagspraktiker som människor etablerade till följd av det oförutsägbara mötet med viruset. På vilka sätt försökte människor ordna och förstå den nya vardag som uppstod genom mötet? Hur inrättade de sitt liv i relation till det kaos som tycktes uppstå till följd av att man plötsligt hade ett potentiellt dödligt virus som oönskat sällskap? Vad höll, annorlunda uttryckt, folk på med när viruset spreds? Analysen baseras på svaren från ovan nämnda frågelista.

Redan under 2020 skrevs det en del om Coronaviruset och sjukdomen Covid-19, det mesta ur en medicinsk synvinkel. En kulturanalytisk ingång till hur Coronaviruset påverkade vardagslivet i Finland finns dock i ett temanummer av tidskriften *Laboratorium för folk och kultur* (2/2020). Artiklarna är ett resultat av en kurs, som ingår i kandidatutbildningen i kulturanalys vid Åbo Akademi, där studenterna hade som uppgift att analysera svaren på Culturas frågelista med utgångspunkt i olika teoretiska perspektiv. Blanka Henriksson var ansvarig för kursen och hennes bidrag i tidskriften berör översiktligt virusets rumsliga aspekter och hur vardagens mikropraktiker förändrades (Henriksson 2020). Vårt bidrag fördjupar den analys som Henriksson påbörjat. Miia Halme-Tuomisaaris (2020) studie *Kaikki kotona. Kun korona mullisti maailmamme* [Alla är hemma. När coronan förändrade världen] behandlar Corona ur

ett antropologiskt perspektiv och belyser bland annat hur viruset omtalades som något unikt och samtidigt allmänmänskligt. Studien lyfter även fram hemmets skiftande betydelser när viruset hade nått Finland. Att så många människor världen över, både frivilligt och av tvång, drog sig inom hemmets fyra väggar, ofta med ensamhet och ångest som följd, ser hon som en förenande erfarenhet (Halme-Tuomisaari 2020:8–9). Studien gör det möjligt för oss att skapa en bredare kontext kring svaren på frågelistan och därmed även en djupare förståelse av de mönster som träder fram i frågelistan.

Samtidigt som kulturvetenskaplig forskning om Corona ännu är i sin linda så saknas det inte studier av tidigare epidemier. Ett exempel är *The Avian Influenza Pandemic: Discourses of Risk, Contagion and Preparation in Australia* (Abeyasinghe & White 2011) som visar hur fågelinfluensan konstruerades diskursivt som en samhällelig och kollektiv angelägenhet, vilket förutsatte förberedelser på ett nationellt plan och ansvarskrav på individuell nivå. Studien belyser också hur diskurser om försiktighet och risk ingick i samtalsordningen kring sjukdomsutbrottet. I motsats till *The Avian Influenza Pandemic*, som utgick från medie- och myndighetsmaterial, arbetar vi med människors erfarenheter, känslor och berättelser. Men inte desto mindre väcker vi frågan om huruvida liknande samtalsordningar kom till uttryck under våren 2020 och på vilka sätt dessa i så fall bidrog till ett kulturellt meningsskapande kring relationen människa-virus.

Artikeln utgår som nämnts från svaren på frågelistan Coronaviruset i vardagen¹.

Listan publicerades den 12 mars 2020. Drygt 350 svar kom in under en knapp vecka och studien avgränsas till att omfatta 206 svenskspråkiga svar, de flesta skrivna av unga, relativt välutbildade kvinnor². Merparten av svaren är daterade 15 mars, dvs. dagen före undantagstillstånd infördes i Finland. I frågelistan uppmanades människor att beskriva sin vardag i relation till viruset och svaren speglar därför känslor, tankar och vardagliga praktiker i en brytningstid. Dessa svar förstår vi som berättelser som producerar ordning och som därmed ingår i ett kulturellt meningsskapande. Människor uppfattas alltså inte som viljelösa offer fastlåsta i en oönskad relation, utan i enlighet med kulturanalytisk tradition betraktar vi människan som ett subjekt ständigt delaktigt i skapande av kulturell ordning (t.ex. Nilsson & Marander-Eklund 2018).

Med utgångspunkt i detta material fokuserar vi sålunda hur det oväntade, oförutsägbara och oönskade mötet mellan människa och virus genomströmmades av kulturellt meningsskapande. Artikeln inleds med en analys av virusets rum, tid och tempo. Därefter avhandlar vi hur viruset gav upphov till en intensifierad uppmärksamhet på kroppsliga praktiker samt därmed också självreglering eller disciplinering. Detta följs av ett par avsnitt som undersöker några kulturella stereotyper som återkommer i materialet. Rumslighet i någon form löper genom nästan hela materialet, vilket innebär att rumsliga aspekter diskuteras i flera avsnitt.

1. Svaren utgör samling KIVÅ M6236:1-229 i Kulturvetenskapliga arkivet Cultura vid Åbo Akademi. Den 15.3 inkom flest svar, 146 stycken.
2. Av de svenskspråkiga svar som inkom är 168 skrivna av kvinnor och 58 av män. De flesta (53 st.) är födda på 1990-talet men i materialet ingår svarare födda på 1940-talet fram till 2000-talet. De flesta som svarat har hög utbildningsgrad, antingen en lägre eller högre högskoleexamen. I svaren är hela Svenskfinland representerat med en viss tyngdpunkt på Österbotten. I samband med citaten hänvisas till numret på svaret, K som står för kvinna eller M som står för man, samt till informantens födelseår.

Ju närmare, desto otäckare. Virusets rum, tid och tempo

I frågelistan efterlystes berättelser om när människor blev uppmärksamma på att viruset existerade och vilka reaktioner det väckte hos dem. Svaren är påfallande lika. Inledningsvis uppfattades viruset som ofarligt, med hänvisning till ett betydande geografiskt avstånd: ”Det kändes lugnt, det var ändå så långt borta så jag kände att man får se tiden an” (41 K f.1968). Oron ökade emellertid i takt med att viruset rörde sig mot Finland: ”Men långsamt började det gå upp för mig, att det här kommer att drabba Europa, och sen insåg jag att vi inte ens i Finland är tillräckligt långt borta” (100 K f.1966). Linjerna var på väg att korsas, för att återknyta till Massey, och därmed var risken för en nära relation med viruset överhängande.

Först hörde jag om det på nyheterna, att det fanns i Kina. I Wuhan. Då tänkte jag inte särskilt mycket på det. Sedan började det spridas till andra länder, det kändes ganska överkligt och i det läget inte så skrämmande ännu. Men ju närmare det kom, desto läskigare blev det. Först var jag rädd för att insjukna av viruset, nu är jag mer rädd för efterföljerna av det (98 K f.1989).

När rummet komprimerades förändrades alltså känslolandskapet, lugn ersattes av oro eller rädsla. Känslolandskapets förändring handlade emellertid inte enbart om en komprimering av tidsrummet, utan också om att viruset förknippades med två olika tempon. Det första tempot var långsamt: ”Först tänkte jag att det inte är så allvarligt, att det finns nu där i Asien men angår egentligen inte oss. [...] Sen har det ju krupit närmare Finland hela tiden och nu är det här” (100 K f.1966). Viruset rörde sig alltså långsamt, men obönhörligt och försåtligt krypande

mot Finland. Den långsamma rörelsen väcker associationer till en tyst fiende som är svår att upptäcka och vars snara närvaro endast kan anas. I denna samtalsordning ryms till viss del en parallellitet till de känsloladdade diskussioner som uppstod i Europa hösten 2015 då människor på flykt undan striderna i Syrien korsade gränsen till Schengenområdet och sedan sakta, inte sällan till fots, rörde sig från de södra delarna av Europa till eller i riktning mot Norden. Deras långsamma rörelse norrut fick allt större utrymme i medierna och successivt uppstod en oro i samhället inför deras ankomst (Magnusson Staaf, Nilsson & Åkerman 2017). Men hösten 2020 var långsamhet alltså inte det enda tempot som skapade ängslighet, utan det gjorde även virusets höga hastighet.

Jag tänkte först att corona främst kommer att påverka människor i Asien, eftersom viruset började i Kina [...] Men vartefter att rapporteringen blev mer intensiv och det stod klart att viruset spreds fort och hade en högre dödlighet än vanlig influensa kändes det mer och mer olustigt. När de första fallen upptäcktes i Europa kände jag på mig att detta även kan sprida sig till Finland och då blev jag lite orolig (47 K f.1994).

Det är förstås inte överraskande att viruset snabba spridningstakt skapade oro. I den spännande studien *The Culture of Speed. The Coming of Immediacy* visar kultursociologen John Tomlinson (2007) att hög hastighet sedan länge associerats med positiva värderingar såsom vitalitet, intelligens och dynamik, men höga hastigheter förknippas också med en känsla av förlorad kontroll. Hastighetens kulturella dimensioner ska alltså inte underskattas när viruset rörde sig mot Finland. I detta fall kan känslan av för-

lorad kontroll dessutom knyts till att viruset inte lät sig hindras av nationsgränser.

I en del svar ställs virusets höga spridningstakt i kontrast till ett förment långsamt agerande av myndigheterna: ”Jag är rädd för att myndigheterna inte reagerat tillräckligt starkt tillräckligt snabbt” (97 K f.2000). Även om tilliten till myndigheterna förefaller svag i detta svar så bör det påpekas att berättelserna överlag kännetecknas av stark tillit till myndigheterna, men inte desto mindre skapar kontrasten en förtätad stämning som understryker hur virusets tempo medförde en känsla av förlorad kontroll: ”Jag har en känsla av att Finland kanske reagerat lite långsamt och viruset är utom kontroll redan” (191 K f.1977). I de följande avsnitten undersöker vi hur enskilda individer på olika sätt försökte återerövra en känsla av kontroll och ordning. Vi inleder med att belysa hur det oförutsägbara mötet med viruset resulterade i ett nytt förhållningsätt till kroppen samt en serie självreglerande mikropraktiker.

Handen, hygien och kroppens kulturella laddning

Samtidigt som viruset successivt vann mark i Finland så kunde livet, i mitten av mars, till vissa delar fortsätta som tidigare, med ett väsentligt undantag för vardagliga hygienrutiner: ”Annars har jag inte agerat annorlunda än normalt, dock fäst mera uppmärksamhet på att tvätta händerna ofta och noggrant” (12 K f.1990). Handhygienens betydelse återkommer i svaren och i en del fall var händerna föremål för energisk uppmärksamhet och åtgärder: ”Just nu går jag inte ut mer än jag måste, skolan är på distans och jag tvättar händerna konstant” (104 K f.2000). I ytterligare andra svar knyts handhygien till en känsla av att befinna sig i ett undantagstillstånd med krav på extrema åtgärder: ”Är mest hemma. [...] Tvättar händerna extremt mycket” (171 K f.1967).

Handen – ordet förekommer i nästan samtliga svar på frågelistan – träder på detta vis fram som en särskilt betydelsebärande del av kroppen och belyser samtidigt hur mötet med viruset omgående resulterade i självreglering: Den enskilde individen bedömde, kontrollerade och anpassade den egna kroppen efter normer som cirkulerade i samhället. I mötet laddades därmed kroppen med ideologisk eller moralisk betydelse. I en del svar är det exempelvis uppenbart att handhygien sågs som en solidarisk handling: ”Tvätta händerna bör man göra varje dag [...] Mantrat ’vi skall hjälpa varann, respektera varann’ gäller ju alla dagar, inte bara vid influensa-tider” (79 K f.1981).

När människans rörelseriktning hade korsat virusets så blev alltså kroppsdisciplin en väsentlig del av vardagen: Tvättning ofta, noggrant, konstant och extremt mycket utgjorde viktiga inslag i självregleringens mikropraktiker. Det finns här anledning att påminna om att kaoshantering i likhet med krislösning kan ha rituella drag (jfr Hornborg 2005) och i föreliggande fall utgör handhygien lösningen på problemet. Utöver denna disciplinering så blev handen även föremål för särskild uppmärksamhet i andra avseenden: ”Jag är noggrannare än vanligt med handtvätt och försöker att inte röra vid ansiktet så mycket (det brukar jag inte bry mig om att vara försiktig med i ’vanliga’ influensatider)” (3 K f.1983).

Det var inte enbart handen som i stigande grad betraktades som ett potentiellt problem, utan nya kroppsliga praktiker utvecklades även med utgångspunkt i risken för att bli betraktad som potentiellt smittbärande: ”Låter bli att hosta eller nysa bland folk [...] för direkt när nån hostar eller nyser så hoppar alla till och vissa drar upp tröjan för halva ansiktet” (37 K f.1984). I en del fall internaliserades positionen som potentiell smittbärare på ett drastiskt vis: ”Jag [...]

andas knappt när jag är i butiken. Jag är inte rädd för viruset, men jag är rädd att jag ska ge eller sprida det på något sätt till andra” (160 M f.1967).

Den ökade uppmärksamhet som riktades mot kroppen utvecklades inte i ett vakuum. Kroppens laddning som potentiellt problem var knuten till rörelsemönster och kontakter i offentliga rum.

Jag undviker onödiga sociala kontakter, jag tvättar händerna mycket mera än tidigare och jag tänker två gånger före jag använder mig av kollektivtrafik. Dessutom undviker jag att röra på allmänna föremål såsom dörrhandtag, kranar o.d. med bara händer. Jag har skaffat både engångshandskar samt desinficeringsmedel (4 K f.1976).

I det offentliga rummet förmodades vissa punkter vara särskilt farliga. Dörrar var en sådan punkt där ett annars osynligt virus tycktes materialiseras och risken för kontaminering intensifierades: ”Medvetenheten att inte beröra dörrar osv på offentliga platser är betydligt större än för cirka två veckor sedan” (10 K f.1957). Människor föreföll röra sig i offentliga rum med en förhöjd sensibilitet och såväl mellanmänniskliga relationer som förhållandet till vardagliga materialiteter var under kulturell omvandling: ”Tänker mer på baciller i offentligheten, t.ex. på trapppräcken och dyligt” (126 M f.1991). I en del fall tycks relationen till materialiteter rent av präglas av beröringsångest: ”Klart att ens agerande nu är lite annorlunda, tänker noggrannare på handhygien, undviker kontakt med livsmedel/grejer som folk har kunnat röra vid” (58 M f.1997). Eftersom omvärlden tycktes alltmer hotfull så behövde gränsen mellan kropp och omgivning förstärkas.

Jag har alltid varit noga med handhygien

men extra noga nu. Käsidesi [desinfektionsmedel] med i väskan och tar käsidesi då jag varit till butiken, rört handtag osv. Sånt har jag aldrig gjort förr (25 K f.1989).

Den lilla flaskan med desinfektionsmedel ges nästan rollen av en skyddande amulett, men det var inte den enda strategin som syftade till att stärka gränsen mellan kropp och omvärld: ”Jag använder vantar i bussen så att jag inte i misstag ska röra i sätena/stängerna/knapparna med bara händer” (122 K f.1994). För andra blev handsken en självklar del av butiksbesöket: ”Men nu tvättar jag händerna varje gång jag varit utanför mitt hem och jag ser till att jag har handskar på när jag går till butiken” (66 M f.1998). Handsken, eller vanten, som en skyddande gräns förefaller även viktig i kollektivtrafiken, men i svaren förekommer också osäkerhet rörande gränsens hållbarhet: ”Jag försöker tvätta händerna så ofta som möjligt och inte trycka på exempelvis hissknappar med bara händer (jag inbillar mig att handskar hjälper)” (204 K f.1994).

Genom självreglering och modifiering av vardagens mikropraktiker försökte sålunda människor återskapa en känsla av ordning i tillvaron. Och det var bråttom: Om viruset skulle kontrolleras och stoppas krävdes snabb, omedelbar handling. I en del fall innebar detta en i vissa avseenden självvald isolering eller karantän.

När vardagen ställdes in: ett liv i karantän och isolering

Idag (17.3) skiljer sig mina tankar helt från de allra första reaktionerna. Nu känns det som om det är på allvar då jag inte får leva mitt normala vardagsliv, med en arbetsplats att gå till, en skolmiljö för sonen och familjens fritidssysslor att tänka på däremellan. Det

känns obehagligt och också stressigt att leva i detta land sedan igår då beredskapslagen togs i bruk. [...] Och landet är nu satt i undantagstillstånd (206 K f.1975).

Undantagstillstånd infördes 17 mars, vilket innebar att vardagen och samhället omvandlades i sin grund: Från ett demokratiskt rum där rörlighet hade ingått som en självklar frihet till en skarpt kringskuren frihet. Förlusten av frihet skapade oro redan innan undantagstillståndet infördes: ”Jag vill inte att Finland stänger sina gränser. Jag tycker inte om att känna att min självklara frihet begränsas” (140 K f.1996). Känslan av förlorad frihet är ett återkommande tema i svaren. Detta kan delvis förklaras med hänvisning till att vissa verksamheter successivt stängdes ned under inledningen av mars. I en del fall är konsekvenserna av nedstängningarna plågsamt tydliga: ”Alla hobbyn och program avbokade, samt stödfunktioner jag har för att orka i vardagen. Är ensamstående med tre barn, ett skolbarn och två dagisbarn, så det blir rätt tufft med denna isolering och hur allt nu hänger på min ork” (109, K f.1977). Förlusten av frihet var inte enbart kopplad till de facto stängda skolor och inställda hobbies, utan den relaterades också till en oro inför ett stundande vardagsliv i karantän eller total isolering.

Hela min vardag har blivit inställd: kurser sker på distans, sociala sammankomster, evenemang. Hemma har jag gott om mat för eventuell karantän, men inte mer än vad jag annars skulle ha som vana att ha i skåpet. En karantän skulle kännas svår, främst psykiskt antar jag. Jag är en person som annars också spenderar mycket tid inomhus och ensam, men tanken att man inte får gå ut känns klaustrofobisk (170 K f.1996).

Livet i karantän och isolering återkommer alltså som ett problem i svaren, samtidigt som frågelistan visar att människor internationaliserade undantagstillståndet redan innan det formellt infördes. Till viss del påminner denna omvandling om vad Giorgio Agamben (2010) beskriver som ett lägertillstånd där medborgare närmast frivilligt ger upp sina fri- och rättigheter. I detta fall övergav man sin frihet i syfte att undvika att smittas: ”Jag [...] begränsar nu (15 mars) utegåendet till promenader och butiksbesök” (32, K f.1950). För andra blev det viktigt att undvika resor och att röra sig på offentliga platser.

Jag reser inte så mycket i vanliga fall heller, och nu känns det nog som om det är smartast att inte resa utomlands alls innan läget förändras. Det känns också som om det är bäst att inte röra sig så väldigt mycket i stora folksamlingar (3 K f.1983).

Vid sidan av att arbets- eller semesterresor till utlandet ställdes in på eget bevåg så begränsades eller upphörde även rörligheten inom landet: ”Jag reser inte någonstans för tillfället ens inom Finland” (96 K f.1956).

Det självvalda lägerlivet handlade om att undvika smittan för egen del, men också om att undvika att sprida smittan vidare: ”Jag tycker det är ganska oansvarigt att resa i denna situation. Om inte för en själv, så för ens omgivning. Just nu borde man poängtera ansvaret alla har för att undvika sprida viruset vare sig man är sjuk eller inte” (4 K f.1976). Samhället, men också den enskilde individen, befann sig verkligen i ett exceptionellt tillstånd och det fanns en hög acceptans för ett lägerartat liv. Enligt somliga var en stramare lägerregim rent av önskvärd.

Tycker myndigheterna har skött sig någorlunda, men kunde ha varit lite mer

tydliga med vissa saker och mer resoluta. Folk behöver ganska hård styrning i såna här lägen och den biten är lite tveksam nu från myndighetshåll. Vi har ju haft tur hittills med ganska måttlig spridning, men tycker just därför att det hade varit skäl att köra en ännu mer restriktiv linje visavi hur folk får röra sig och sånt (166 M f.1977).

Ett upplevt behov av ett stramare reglemente ska, i likhet med att människor blev alltmer medvetna om den egna kroppen och de miljöer den befann sig, inte överraska. När diskurser om smitta får fäste i samhällskroppen uppstår i regel också kontamineringsrädsla. Denna rädsla hanteras genom olika former för gränsdragningar mellan å ena sidan de friska och å den andra de sjuka eller potentiellt smittbärande. I *Bioinsecurities. Disease Interventions, Empire, and the Government of Species* (2016) visar till exempel Neel Ahuja hur rädslan för smitta bland annat har hanterats genom *time-management* (en tidsbegränsad vistelse i karantän), *space-management* (lägret som stänger in och håller ute hot) samt genom att de som definierats som annorlunda blir föremål för olika interventioner (t.ex. hygienåtgärder och vaccinering).³ Gränsdragningar i tid och rum i förening med interventioner handlar om att skapa ordning, att hantera något som destabiliserats. Den avgörande skillnaden mellan Ahujas analys av smitthantering och föreliggande studie är att människor frivilligt utformade en vardag i karantän, vilket återigen synliggör att styrning (makt) är decentraliserad och att interventioner inte nödvändigtvis, eller enbart, utgår från politiska beslut.

Vardagens vanor, rutiner, formas av normer och värderingar som på olika sätt är knutna till kulturellt meningsskapande. Den självvalda isoleringen ska ses som ett uttryck för detta. På samma sätt, men måhända på ett mer omedvetet plan, användes, som vi ska se härnäst, kulturella stereotyper för att skapa ordning i ett hotande kaos.

Frånvarande Andra och potentiella smittbärare i den nära omgivningen

När informationen om ett virusutbrott i Kina nådde Finland togs informationen inte emot med förvåning. I en del svar betonas snarare att utbrottet uppfattades som en självklar konsekvens av en annorlunda kinesisk människosyn.

Jag har uppfattat att det finns en sorts brist på solidaritet om medmänniskor i den kinesiska kulturen, kanske som en effekt av att det är en diktatur som styr genom rädsla och våld, men kan ödmjukt erkänna att jag kan ha fel därvidlag (18 K f.1963).

Den ödmjuka, avslutande reflektionen är innerligt menad och ska inte underskattas, men snarlika resonemang om ett annorlunda Kina återkommer med viss regelbundenhet och utan ödmjukhet i svaren. Vid sidan av ideologi och kultur så definierades exempelvis en kinesisk livsstil som orsak till utbrottet: ”Tänkte mest att det just är typiskt att de där kineserna med sin underliga livsstil ställer till sånt här för sig” (160 M f.1967). Om vi betänker att mötet med viruset destabiliserar och oroar så kan svar som dessa betraktas som försök att återskapa ordning: Människor söker efter förklarings-

3. Genom att relationen människa-virus ställer frågan om liv och död på sin spets är regleringen biopolitisk. Denna form av styrning förknippas med den moderna statens framväxt. Genom att den enskilda kroppen definieras som en (produktiv) kugge i samhällsbygget blev den föremål för interventioner. En politisk anatomi utvecklades (Foucault 1993:162) som syftade till att skapa friska, rena, starka och i moralisk mening sunda medborgare (Johannisson 1997:11).

modeller som gör det möjligt att förstå och hantera en oväntad, oönskad relation eller situation. Det pågår ett kulturellt ordningsskapande, för att återknyta till Douglas, som vilar på en binär logik och som bland annat uttrycks genom kulturella stereotyper. En kulturell stereotyp är ett symboliskt laddat, förtäta, uttryck som rymmer värderingar, åsikter och moraluppfattningar (jfr Strandén-Backa 2011). I svaren knöts detta ordningskapande även till frågor om en undermålig eller bristande kinesisk hygien: ”Det var nyheterna från Kina som hördes först [...] Tänkte då att det knappast kommer att beröra oss i Finland – vi har helt andra hygieniska standards tänkte jag” (15 K f.1962).

I frågelistan tangeras sålunda teman såsom en kinesisk brist på moral, demokrati och utveckling, vilket direkt och indirekt ställs i motsatsförhållande till det moderna Finland. Vi kan förstå detta som ordningskapande genom andrafiering: De frånvarande Andra är annorlunda och inte som Vi. Detta är inte unikt, varken för denna tid eller för Finland. I den tidigare nämnda *Bioinsecurities* visar Neel Ahuja (2016) att utifrån kommande hot såsom bakterier och virus under lång tid bidragit till att vidmakthålla kulturella föreställningar om den egna nationen som moraliskt överlägsen andra. Det finns dock anledning att påpeka att tendensen att positionera den frånvarande Andra som moraliskt underlägsen inte dominerar bland svaren på frågelistan. En del svar rymmer dessutom en kritik mot den koloniala blick som förvandlade alla asiater till potentiella smittspridare. Andra betonar att den rasism som följde med virusets utbredning borde ge vika för solidaritet och empati: ”Det ger ändå ingen rätt att döma eller hata andra, snarare behöver vi under sådana här tider mer kärlek, empati och vänlighet än någonsin tidigare” (113 K f.1997).

Även om en starkt negativ andrafiering inte var hegemonisk, så är det inte desto mindre uppenbart att det oroande mötet med viruset innebar att människor försökte lägga världen tillrätta med hjälp av stereotypa föreställningar om den Andra. När det geografiska avståndet till Kina inte längre fungerade som ett skydd mot viruset så andrafierades även människor i den nära sociala omgivningen.

Jag är fortsättningsvis inte direkt orolig för sjukdomen för egen del (16.3.2020) men jag är alltmer orolig för att sättas i karantän på grund av att jag råkat vara på fel ställe vid fel tidpunkt (egentligen: andras hänsynslösa slarv). [...] Jag har också känt att det skulle vara väldigt bra om alla alltid var noga med att tvätta händerna och att respektera t.ex. feberfri dag istället för att komma sjuk på jobbet. Så visst känner jag irritation mot allt slarv som gör spridning så lätt (196 K f.1972).

Genom mötet med viruset omvandlades en tidigare bekant omgivning till en främmande, hotfull plats befolkad av potentiella smittbärare. När viruset hade tagit sig in i den finländska samhällskroppen tycktes, annorlunda uttryckt, misstro och irritation öka. Medmänniskor framställdes som osolidariska, slarviga och hänsynslösa smittbärare, vilket även gällde de som råkade hosta på fel plats.

Jag var till butiken i morse för att veckohandla och blev mycket upprörd över en uppenbart förkyld ung man som stod och hostade och snorade i butiken trots rådande situation, något som jag annars inte ens skulle ha lagt märke till (74 K f.1985).

Vissa försökte dock bibehålla lugnet och

betraktade sig själv med kritisk distans: ”Jag satt på bussen häromdagen och blev nervös då chauffören hostade, men insåg sedan att haha, det är ju löjligt” (122 K f.1994). Mötet med viruset destabiliserade tilliten, men medförde också, vilket påpekats tidigare, en ökad uppmärksamhet och sensibilitet. I de fall informanten tillhörde en riskgrupp kan det förklara den förhöjda känsligheten, men liknande reaktioner förekommer i svar från människor som inte tillhörde riskgrupper. Vanligtvis ofarliga platser framstod som problematiska smittzoner befolkade av människor som saknade kontroll över sin kropp.

Just nu har jag försatt mig själv i karantän under de kommande dagarna, för att försäkra mig om att jag inte är smittad, så att jag kan åka hem och hälsa på min familj, där en del familjemedlemmar är i riskzonen. För att orka går jag ändå ut och går och försöker hålla minst en meters avstånd från andra. Ändå stöter man på folk (speciellt män) som utan någon tanke på andra, hostar rakt ut i ansiktet på andra. Detta förekommer alltså ofta. Hur svårt ska de vara? (43 K f.1996).

De som hostade eller nyste i offentliga rum, ansågs sakna självkontroll, men kanske även moral, solidaritet och empati. Samtidigt bör det återigen påpekas att vi här analyserar hur berättelser i sig skapar ordning. Svaren förstås därmed som uttryck för positionering där människor framställer sig som ordningsamma, disciplinerade och renliga. Detta i motsats till andra, som här:

Folk kan överlag vara så smutsiga och ohygieniska (fast de kanske inte ens tror det). Jag tycker ändå myndigheterna försöker bra genom att ordna extra städning och visa att de vill försöka, däremot är

det på individnivå som viruset sprids. Senast idag såg jag någon som gick in i toaletten, snöt sig och sedan gick ut utan att tvätta händerna! Jag tvättar alltid mina händer, oavsett om det är influensaperioder eller lappar uppklistrade överallt om hur man tvättar händerna. Att andra personer inte har den förståelsen har jag svårt att fatta (2 K f.1993).

I svaren återkommer alltså irritation och upprördhet inför en uppfattad brist på respekt hos den Andra. Detta gäller, som vi ska se härnäst, inte minst resenären och hamstraren.

Förkroppsligad omoral: Resenären och hamstraren

Människors rörelsemönster hamnade omedelbart i massmedias och myndigheternas fokus när viruset spreds. Eftersom det dröjde innan resandet hade avstannat i nämnvärd omfattning fick resenären förkroppsliga en galopperande egoism: ”Folk som envisas med att resa i dessa tider är egoistiska imbeciller som inte förstår vidden av vad det kan leda till” (67 K f.1992). I en del fall förenas upprördhet med uppgivenhet: ”Om nån envisas om att i dessa tider ändå åka på sin utlandsresa tappar jag nog hoppet på hen. I mina ögon är den personen en självisk och egoistisk typ” (185 K f.2000). I svar som dessa intar berättaren en tydligt moralisk position: I motsats till andra så undviker jag resandet, i motsats till andra tänker jag på mina medmänniskor. Halme-Tuomisaaris studie visar på ett liknande mönster. De som reste till Alperna eller Lappland för att åka slalom definierades, i motsats till de som stannade hemma, som egoister med ett hedonistiskt riskbeteende (Halme-Tuomisaari 2020:45). Den Andra definieras sålunda som självisk, men även okunnig eller omedveten om sin egen roll som potentiell smittspridare: ”Besviken på allmän-

heten som inte förstår att stanna hemma utan reser vidare trots att man då drar med sig smittan” (110 K f.1972). Det var dessutom inte bara utlandsresenärer som på detta sätt positionerades som omoraliska. Inom landet förekom en till synes riktninglös eller okontrollerbar rörelse som uppfattades som problematisk: ”Vi borde stanna hemma och inte springa runt och sprida viruset vidare” (64 K f.1980).

Resenärens kulturella laddning påminner om nomadens. Den senare har historiskt sett uppfattats som en hotfull och primitiv gestalt (Adey 2010:42), som låter sina känslor och personliga behov styra livet. Det handlar om en kulturell stereotyp, som står i kontrast till den civiliserade européen. Stereotypin springer ur en föreställning om att människor bör vara platsbundna. De som inte följer denna kulturella logik, exempelvis luffare och romer, har närmast regelbundet patologiserats; de har betraktats som ett smittbärande hot mot samhällskroppen. Att resenären väcker så starka känslor ska därför inte överraska. Resenären blev närmast var mans niding, en förbrytare eller ”folk devil” för att tala med Stanley Cohen (1972), som det var legitimt att ha starka åsikter om och som fick representera ett allvarligt problem.

Vid sidan av resenären väckte en annan kulturell stereotyp starka känslor, nämligen hamstraren: ”Jag lever som vanligt. Blir mest irriterad på ’alla andra’ som har panik och hamstrar allt möjligt” (169 K f.1993). Hamstring nämns mer än 100 gånger i svaren på frågelistan, vilket till viss del är ett resultat av att massmedia vid tiden för insamlingen hade belyst frågan. Hamstrarens kulturella laddning genomsyras, precis som nomaden/resenärens, av starkt negativa konnotationer. Enligt *Svenska Akademiens Ordbok* (online) används ordet under första världskriget för att benämna ett olagligt och/eller omoraliskt agerande. Den

som hamstrade åsidosatte såväl gällande förordningar, som omsorgen om det allmännas bästa. Målet kunde vara att trygga sin egen försörjning eller så hamstrades det i spekulationssyfte. Hamstringens koppling till egoism eller brist på solidaritet förekommer i svaren på frågelistan och knyts även till frågor om klass: ”Det finns ingen anledning till hamstrandet och det som gör mig mest irriterad är att det finns folk som inte har RÅD att hamstra. Dessa riskerar att helt bli utan för att hyllorna töms av lättskrämda, privilegierade egoister” (46 K f.1988). Svaga grupper ställs mot resursstarka hamstrare. Bristen på solidaritet förstärks i andra svar genom att knyta hamstring till en genusbaserad utsatthet.

Det är ju väldigt själviskt att hamstra mat och annat i kolossala mängder. [...] Hörde en historia om en småbarnsförälder, som skulle köpa ersättning för sin baby som är allergisk mot det mesta. De fann bara tomma hyllor i alla butiker i hela Vasa stad! Så de fick köra runt i närliggande kommuner för att försöka hitta den ersättning, som var enda som babyn tålde. Oansvarigt att hamstra så mycket på en gång (200 K f.1963).

Det framgår inte i citatet, men det är tänkbart att småbarnsföräldern är en kvinna som på detta vis tvingas söka sig långt utanför kommungränsen för att hitta ersättning till sitt allergiska barn. Men det är också värt att notera att det handlar om en ”historia” som berättats, vilket indikerar att det kan handla om en sägenartad återgivning som vill belysa ett problem snarare än en verklig händelse.

I likhet med resenären så patologiserar även hamstraren: ”Varifrån härrör masspsykoson att tokhamstra toalettpapper? [...] Är inte mat och basmedicin viktigare?” (35 M f.1962). Hamstraren definieras som osjälvständig, psykotisk, irrationell och känslö-

driven. Hen handlar som en tok. Det psykotiska ersätts i en del svar med hysteri: "Jag har svårt att förstå folks hysteriska hamstrande" (41 K f.1968). Den hysteriske hamstraren anses ha förlorat kontrollen över sig själv, sina känslor och sitt förnuft. Kaos tycktes råda i butikerna och talet om den egna konsumtionen är därvidlag viktigt som en slags krishantering. Samtidigt som hamstraren framställdes som ett problem, så laddades nämligen den egna konsumtionen med annan mening. De egna inköpspraktikerna omtalas bland annat i termer av lugn, kontrollerad överkonsumtion och det är därmed en moralisk konsument som träder fram: "Vi har köpt lite extra konserverad eller torkad mat. Inte mycket, därsom att vi har redan mycket mat hemma" (5 M f.1976). Den moraliska konsumenten handlar bara "lite" mer än vanligt, vilket står i skarp kontrast till okontrollerad, hysterisk hamstring. I andra svar legitimeras den egna konsumtionen genom att omtalas som en rationell handling i kristider.

Har faktiskt den här veckan köpt mat för 250 €, alltså massor mer än vanligt. Konserver, blöjor, kött och bröd att frysa ner, knäckebröd, handtvål, uht-mjölk och havredryck som står sig flera månader. Så vi klarar oss inomhus ifall epidemin härjar utanför (25 K f.1989).

Även om distans skapas till hamstringens negativa konnotationer så förekommer det svar som explicit talar om den egna praktiken i termer av hamstring. Men i sådana svar ryms också berättelserådor som framhäver ett rationellt, legitimt beteende: en lösning i en kaosartad situation.

Jag har skaffat lite extra mat och andra förnödenheter ifall man skulle hamna i karantän eller bli sjuk så att man inte kan röra sig ute. Dessutom vill man ju inte

bli utan det man behöver då andra också hamstrar för fullt och ifall det skulle bli problem med leveranser, fast man på så vis själv bidrar till att butikshyllorna töms (14 K f.1993).

Det finns här anledning att påminna om att viruset utgjorde en reell livsfara för människor med underliggande sjukdomar och för dem var hamstringen kopplad till en allmän försiktighet: "Har hamstrat en del (och började lite tidigare än andra tydligen) för att inte behöva röra mig ute bland folk i onödan" (83 K f.1954). Kanske kan hamstringen i ljuset av detta även förstås som en moralisk ekonomi. Viss överkonsumtion legitimeras med hänvisning till den osäkra, kaosartade situationen. Det är ett försvarbart beteende om man saknar tillit till myndigheternas och det privata näringslivets förmåga att säkerställa tillgången till förnödenheter, i synnerhet om man är sjuk.

Avslutande reflektioner kring virus, kaos och ordning

I frågelistsvaren berättar människor om sina upplevelser av ett nytt och okänt virus och dess effekter på både ett personligt och samhällsligt plan. Sjukdomen Covid-19 nämns inte, utan folk talar om Coronaviruset eller Corona-situationen. Fokus låg på orsaken till sjukdomen, viruset och smittrisen, framom själva sjukdomen. Det är på intet sätt första gången som mänskligheten stöter samman med ett nytt virus, samtidigt var detta annorlunda än en "vanlig" säsongsinfluensa vilket förstärkte känslan av att vardagens kulturella ordning rubbades. I föreliggande studie har vi med utgångspunkt i Maseys rumsliga begrepp Throwntogetherness och Douglas teori om social ordning undersökt vad som skedde när människans och virusets rörelseriktningar möttes. Studien visar att samtidigt som viruset destabiliserade vardagen så omorganiserades

relationen mellan den egna kroppen och det offentliga rummet. Med utgångspunkt i en binär logik omladdades bekanta platser och ting med kulturell mening: De definierades som farliga eller ofarliga att vistas på respektive vidröra. Människor rörde sig i offentliga rum med en förhöjd sensibilitet – vad kunde man röra vid utan risk och vad skulle undvikas? Såväl mellanmänniskliga relationer som förhållningssätt till vardagens materialiteter var på detta vis under kulturell omvandling och att använda handdesinfektionsmedel blev ett vardagligt sätt att bemästra kaos. Viruset fungerade, annorlunda uttryckt, som en kulturell lins varigenom världen ordnades, förklarades och bedömdes; en lins som samtidigt kategoriserade människor som friska eller potentiellt smittbärande hot, som hysteriska eller lugnt rationella. Kaos och ordning, virus-människa, möttes i en gastkramande omfamning där människor självmant och i varierande grad etablerade ett karantänliknande lägerliv (redan innan undantagstillstånd infördes).

Det material som vi analyserat reflekterar en mycket kort tid (12–17.3.2020). Under denna tid hade ordning ännu inte återupprättats, vardagen var ännu destabiliserad. Under senare delen av våren och sommaren tycktes samhället till viss del återgå till en normalitet, men under hösten ökade smittspridningen åter i Finland. I skrivande stund (maj 2021) existerar ännu oro och rädsla parallellt med olika strävanden efter kulturell ordning. Även om beredskapslagen inte är i kraft så färgas vardagen till viss del ännu av ett lägerliknande tillstånd med en skarpt beskuren frihet. Många arbetar fortfarande till största delen hemifrån; de flesta bär ansiktsmask i affärerna; simhallar och muséer är fortfarande stängda; restauranger får hålla öppet men med begränsningar. Vardagen är alltså ännu i en fas av kaos, kris eller undantagstillstånd och detta sätter avtryck i justering av vanor eller etablering

av nya rutiner. I förlängningen handlar sådant till synes trivialt ordnande av vardagen om trygghet på ett existentiellt plan.

Etableringen av nya rutiner kan ske i relation till myndigheternas föreskrifter, men nya vanor färgas även av samtalsordningar som cirkulerar i samtiden. Under den period vi undersökte, strax innan samhället stängdes ner, var vardagen ny och skrämmande. Butikerna gapade tomma, här fanns varken varor eller kunder. Hamstraren och den (o)moraliska konsumenten var därför i hög grad närvarande i det offentliga, mediala samtalet, men även under fikaraster och lunchsamtal. Dessa stereotyper bidrog också till att förklara eller ordna vardagen, men är numera frånvarande i den mediala debatten och kanske även i privata samtal. Samma sak gäller den stereotypa bilden av den smittspridande asiaten som i mångt och mycket har fallit i glömska (samtidigt som staden Wuhan är en plats som de flesta känner till). Resenären är emellertid ännu närvarande som stereotyp. Det finns bestämda uppfattningar om att smittan förs till Finland med båt och flyg, men den smittspridande asiaten eller osolidariske finländaren har till stor del ersatts av den potentiellt hotfulle svensken och balten. Detta understryker att stereotypa berättelser om den Andra ännu är betydelsebärande element i försök att skapa ordning och trygghet; viruset är ännu en lins som påverkar uppfattningar om omvärlden.

Inledningsvis kännetecknades Coronatiden av brådska – restriktioner sattes upp med en brådskande tidtabell som ett sätt att försöka skydda sig mot smittan. Nu har brådskan ersatts med viss uppgivenhet – vaccinationerna omges av en samtalsordning som betonar väntan och långsam tröghet. Samtidigt har virusets karaktär förändrats och i sin muterade form förefaller det kunna röra sig snabbare än tidigare. Muterade virus är det nya farliga, det som inte går att kontrol-

lera, samtidigt som den risk det ”gamla” viruset representerar inte är över. På detta sätt bidrar talet om virusets tempo och samhällets tröghet ännu till att skapa oro, osäkerhet, samtidigt som grundläggande värderingar såsom solidaritet sätts i spel. Vem ska vaccineras och i vilken ordning? Finns det möjligheter att kringgå vaccinationsköerna? Hur ska vi förhålla oss till de som vägrar att låta sig vaccineras? Den sistnämnda frågan finns det anledning att återkomma till i framtida studier, i synnerhet som det också talas om att särskilda vaccinationspass ska införas. Kommer nya kulturella stereotyper att frodas där så kallade vaccinationsmotståndare blir denna och kommande pandemiers nya folk devils? Frågan om vad folk håller på med kommer att kräva fortsatt forskning.

Litteratur

- Abeyasinghe, Sudeepa & White, Kevin 2010. Framing disease: The avian influenza pandemic in Australia. *Health Sociology Review*, vol 19 (3): 368–381.
- Adey, Peter 2010. *Mobility*. London & New York, Routledge.
- Agamben, Giorgio 2010. *Homo Sacer. Den suveräna makten och det nakna livet*. Göteborg, Daidalos. (Först utgiven 1995).
- Ahuja, Neel 2016. *Bioinsecurities. Disease Interventions, Empire, and the Government of Species*. Durham and London, Duke University Press.
- Cohen, Stanley 2007. *Folk Devils and Moral Panics. The Creation of the Mods and Rockers*. London, Routledge. (Först utgiven 1972).
- Douglas, Mary 1997. *Renhet och fara. En analys av begreppen orenande och tabu*. Nora, Nya Doxa.
- Foucault, Michel 1993. *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*. Lund, Arkiv. (Först utgiven 1972).
- Halme-Tuomisaari, Miia 2020. *Kaikki kotona. Kun korona mullisti*

- maailmamme*. Helsinki, Kirjapaja.
- Henriksson, Blanka 2020. Kulturanalytiska perspektiv på vardagslivet under Coronapandemin. *Laboratorium för folk och kultur* 2/2020.
<https://bragelaboratorium.com/2020/12/21/kulturanalytiska-perspektiv-pa-varldagslivet-under-coronapandemin/>
- Hornborg, Anne-Christine 2005. *Ritualer teorier och tillämpning*. Lund, Studentlitteratur.
- Johannisson, Karin 1997. *Kroppens tunna skal. Sex essäer om kropp, historia och kultur*. Stockholm, Norstedts.
- Magnusson Staaf, Björn, Nilsson, Fredrik & Åkerman, Charlotte Åkerman (red.) 2017. Flykt. Gränslös. *Tidskrift för studier av Öresundsregionens historia, kultur och samhällsliv*. Nr 8.
- Massey, Doreen 2005. *For space*. London: SAGE.
- Nilsson, Fredrik & Marander-Eklund (red.) 2018. Under ytan. Kulturanalyser av det bortglömda, dolda och triviala. Budkavlen. *Tidskrift för etnologi och folkloristik*
<https://journal.fi/budkavlen/article/view/189667149785>
- Svenska akademiens ordbok*. [Elektronisk resurs].
- Strandén-Backa, Sofie 2011. *Typfigurer i det mytologiserande berättandet om kriget i Finland*. Elore 1/2011
<https://journal.fi/elore/article/view/78925>
- Tomlinson, John 2007. *The Culture of Speed. The Coming of Immediacy*. London, Sage.

Opublicerade källor

- Åbo, Åbo Akademi, Kulturvetenskapliga arkivet Cultura: Svar på frågelistan Coronaviruset i vardagen KIVÅ M6236:1–229.